

SİĞORTA HAQQININ VAXTINDA ÖDƏNİLMƏMƏSİNİN HÜQUQİ NƏTİCƏLƏRİ: DE LEGE LATA VƏ DE LEGE FERENDA ASPEKTİNDƏN BAXIŞ

NİCAT VƏLİYEV¹, RƏVAN BABAYEV²

Annotasiya

Məqalədə sığorta haqqının vaxtında ödənilməməsinin sığorta münasibətlərindəki yeri və önəmi qeyd edilmiş, həmçinin sığorta haqqının vaxtında ödənilməməsinin yaratdığı hüquqi nəticələr iki formada fərqləndirilmişdir: Birincisi, sığorta haqqı vaxtında ödənilmədiyi halda sığorta hadisəsi baş verdikdə yaranan hüquqi nəticələr, ikincisi isə, sığorta haqqı vaxtında ödənilmədiyi halda sığorta hadisəsi baş vermədikdə yaranan hüquqi nəticələrdir. Məqalədə o da vurğulanır ki, qanunverici bəzi hallarda bu münasibətləri tənzimləyərkən mülki qanunvericiliyin təməl prinsiplərinə, eləcə də sığortalıların qorunması istiqamətində yanaşmalara sadıq qalmamış, xarici ölkələrin qabaqcıl təcrübələrini nəzərə almamışdır. Bu isə ziddiyyətli tənzimləmələrə yol açmış, sığortalıların qanuni maraqlarının bəzi hallarda yetəri qədər qorunmamasına səbəb olmuşdur. Bu səbəbdən, məqalədə sığorta qanunvericiliyi mahiyyət etibarilə “de lege lata” (ehtiyaclara yetərinə və ya heç cavab verməyən mövcud qanunvericiliyin təhlili) və “de lege ferenda” (arzu edilən və ehtiyac duyulan tənzimləmənin aparılması istiqamətində təkliflərin verilməsi) aspektlərindən təhlil edilir. Lakin məqalə müəllifləri “de lege ferenda”nın məcburi hüquqi qiüvvəsinin yalnız qanunverici tərəfindən qəbul ediləcəyi təqdirdə mümkün olduğunu dərk edərək bir sıra təkliflərlə çıxış edirlər. Bu təkliflər, Mülki Məcəllənin 903.6-cı maddənin ləğvini, 900.1.6, 903.5 və 935.1.9-cu maddələrinin yeni redaksiyada verilməsini, həmçinin bu Məcəlləyə 935.1.8-1-ci maddənin və 935-ci maddəyə “Qeyd” hissəsinin əlavə olunmasını əhatə edir. Sözügedən təkliflər məqalədəki hüquqi təhlillər vasitəsilə konseptual baxımdan əsaslandırılır.

Açar sözlər: sığorta hüququ, sığorta münasibətləri, sığorta müqaviləsi, sığorta təminatı, sığorta haqqı, sığorta ödənişi, de lege lata, de lege ferenda.

I. Giriş

Sığorta haqqının vaxtında ödənilməsi sığorta münasibətlərinin qurulması və davam etdirilməsi üçün mühüm rola malikdir. Deməli, sığorta haqqı həm sığorta müqaviləsinin qurucu ünsürlərindən, həm də sığortaçının maliyyə dayanıqlığının qorunmasına xidmət edən faktorlardan biri kimi başa düşülməlidir.

Sığorta haqqının vaxtında ödənilməsi sığortalının sığorta müqaviləsindən irəli gələn əsas öhdəliyidir [13]. Bunun üçün Mülki Məcəllənin 883.1-ci maddəsində sığorta müqaviləsinə verilən anlayışa nəzər yetirmək kifayətdir: “Sığorta müqaviləsi sığortalının müvafiq sığorta haqqı ödəməsi müqabilində sığorta obyektinin məruz qala biləcəyi risklərlə bağlı itkilərin, dəyən zərərin əvəzinin və ya razılaşıdırılan pul məbləğinin müəyyən bir hadisənin baş verməsi əsasında ödənilməsinin sığortaçı tərəfindən öhdəlik kimi götürülməsi şərtlərinin təsbit edildiyi razılaşmadır”. Qalan digər öhdəliklər (sığorta riskinin artması barədə məlumat vermə, sığorta hadisəsi barədə məlumatlandırma və s.) isə müqavilə münasibətlərinin qurulduğu andan sonra yaranması ehtimal olunan öhdəliklərdir. Həqiqətən də, sığorta münasibətlərində sığorta riskinin artacağı, yaxud sığorta hadisəsinin baş verəcəyi həmişə və hər zaman qeyri-müəyyən olaraq qalır, lakin sığorta haqqının tam və vaxtında ödənilməli olması münasibətlərin qurulduğu andan var olan bir öhdəlikdir.

Sığorta haqqının ödənilmə qaydası birdəfəlik (tam) və ya hissəvi (hissə-hissə) formada nəzərdə tutula bilər. Hər bir halda sığorta haqqının ödənilmə qaydası sığorta müqaviləsində nəzərdə tutulmalıdır [2, mad. 900.1.6]. İcbari sığorta növlərində isə vəziyyət bir qədər fərqlidir. Belə ki, icbari sığorta haqqının sığortaçıya yalnız nağdsız hesablaşma yolu ilə birdəfəlik ödənilə biləcəyi “İcbari sığortalılar haqqında” Qanunun bilavasitə 11.1-ci maddəsində təsbit edilmişdir. Könüllü sığorta üzrə

¹ Tələbə / Bakı Dövlət Universiteti / email: valiyev.nicat.xayyam@bsu.edu.az

² Tələbə / Bakı Dövlət Universiteti / email: ravan.babayev.mehman@bsu.edu.az

sığorta müqaviləsində isə sığorta haqqının hissə-hissə ödənilməsi razılaşıdırıla bilər. Bu imkan Mülki Məcəllənin 903.3-cü maddəsində təsbit edilsə də, mahiyyət etibarilə bu Məcəllənin 432.1-ci maddəsindən gəlir: “*Əgər kreditor razıdırsa, borclu öhdəliyi hissə-hissə icra edə bilər (öhdəliyin hissə-hissə icrası)*”. Sığorta haqqının ödənilməsinin hissəvi forması nəzərdə tutulduğu halda ilkin və növbəti sığorta haqlarının vaxtında ödənilib-ödənilməməsi fərqli hüquqi nəticələr doğurur.

II. Sığorta haqqının və ya onun ilk hissəsinin ödənilməməsi

Sığorta haqqına sığorta münasibətlərinin qurucu ünsürü kimi Mülki Məcəllənin 903.4-cü maddəsində qiymət verilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, “*müqavilədə başqa cür nəzərdə tutulmamışdırsa, sığorta müqaviləsi sığorta haqqının ilk hissəsinin və ya tam ödənilməsindən sonra qüvvəyə minir*”. Bu isə o mənaya gəlir ki, tərəflər mülki hüquq subyektlərinin iradə sərbəstliyi prinsipinə müvafiq olaraq ayrı razılaşmaya gəlmədikləri təqdirdə sığorta haqqının hissə-hissə ödənilməsi nəzərdə tutulduqda onun ilk hissəsi, birdəfəlik ödənilməsi nəzərdə tutulduqda isə bütöv hissəsi ödənilməyə kimi sığorta müqaviləsi qüvvəyə minmir.

Bənzər tənzimləməyə xarici ölkələrin qanunvericiliyində də rast gəlmək mümkündür. Məsələn, Qazaxıstanın Mülki Məcəlləsinin 827.1-ci maddəsinə görə, “*əgər müqavilədə və ya Qazaxıstan Respublikasının qanunvericilik aktlarında başqa hal nəzərdə tutulmayıbsa, sığorta müqaviləsi sığortalı sığorta haqqını ödədiyi andan, hissə-hissə ödənildikdə isə ilk sığorta haqqı ödənilməsi andan qüvvəyə minir və tərəflər üçün məcburidir*” [3]. Bununla yanaşı, Latviyanın “Sığorta müqaviləsi haqqında” Qanununun 13.1-ci maddəsinə görə, “*sığorta müqaviləsi, sığorta müqaviləsində sığorta təminatının müddətinin ilk günündən qüvvəyə minir, lakin bu, yalnız sığorta haqqı və ya onun ilk hissəsi tam şəkildə ödənildikdən sonra baş verir*” [8]. Göründüyü kimi, sığorta müqaviləsinin qüvvəyə minməsinin sığorta haqqının və ya onun razılaşdırılmış ilk hissəsinin ödənilməsi ilə şərtləndirilməsi beynəlxalq sığorta praktikasına da uyğundur.

Mülki Məcəllənin 903.6-cı maddəsində isə sığorta haqqının hissə-hissə ödənilməsi nəzərdə tutulduqda ilk hissəsinin, birdəfəlik ödənilməsi nəzərdə tutulduqda isə tam hissəsinin ödənilə biləcəyi maksimal müddət nəzərdə tutulur: “*Hər bir halda sığorta haqqı və ya onun razılaşdırılmış ilk hissəsi sığorta müqaviləsi bağlandığı gündən 1 aydan gec olmayaraq ödənilməlidir*”. Lakin belə bir tənzimləmənin mövcudluğu, əvvəla, mülki qanunvericiliyin təməlini təşkil edən tərəflərin iradə sərbəstliyi prinsipi ilə ziddiyyət təşkil etməklə sığortalının hüquqi vəziyyətini əsassız yerə pisləşdirmiş olur. Belə ki, sığortaçı hətta sığorta müqaviləsində sığorta haqqının və ya onun ilk hissəsinin 1 ay ərzində deyil, nisbətən daha uzun müddətə ödənilə biləcəyi imkanını nəzərdə tutmaq istəsə belə, Mülki Məcəllənin 903.6-cı maddəsinin mövcud redaksiyasında bu, mümkün deyil. Digər tərəfdən maddənin məqsədi zahirən sığortalını sığorta haqqını və ya onun ilk hissəsini vaxtında ödəməyə təşviq etmək kimi görünsə də, nəzərə alınmalı idi ki, sığortaçı hər bir halda sığorta haqqının mümkün qədər tez ödənilməsində maraqlı olduğu üçün bu müddəti sığortalıya da uyğun olması şərtlə özünə sərf edən zaman kəsimində müəyyən edəcək. Bununla yanaşı, sığorta haqqının müddətinə dair şərtin göstərilməli olması Mülki Məcəllənin 902.1.6-cı maddəsində sığorta şəhadətnaməsinin məzmununa münasibətdə nəzərdə tutulsa da, bu Məcəllənin 900.1.6-cı maddəsində sığorta müqaviləsinin məzmununa münasibətdə nəzərdə tutulmamışdır. Bu isə maddələr arasında uyğunsuzluğa səbəb olur. Çünki sığorta şəhadətnaməsi sığorta müqaviləsinin bağlanması faktını təsdiq edən sənəd [2, mad. 901.1], həmçinin sığorta müqaviləsinin bağlanma formalarından biri kimi çıxış etməklə [2, mad. 899.1.2] mahiyyət və tərkib etibarilə sığorta müqaviləsindən fərqləndirilməməlidir.

Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Mülki Məcəllənin 903.6-cı maddəsinin ləğv edilməsinin, 900.1.6-cı maddəsinin isə aşağıdakı redaktədə verilməsinin tərəfdarıyıq:

900.1.6. sığorta haqqının ümumi və hər bir sığorta predmeti üzrə məbləği və, ödənilməsi qaydası və müddəti;

Sığorta haqqına sığorta münasibətlərinin qurucu ünsürü kimi həmçinin Mülki Məcəllənin 906.1-ci maddəsində qiymət verilmişdir. Həmin maddəyə əsasən, “*icbari sığorta qanunlarında və ya könüllü sığorta müqaviləsində başqa cür nəzərdə tutulmamışdırsa, sığorta haqqının ilk hissəsinin və ya tam ödənilməsi halında, sığorta təminatının müddəti sığorta müqaviləsinin bağlandığı gün saat iyirmi*

dördüncü başlanır... Göründüyü kimi, qanunverici ümumi qayda olaraq sığorta təminatının qüvvəyə minməsinə sığorta haqqının tam və ya ilk hissəsinin ödənilməsi halı ilə bağlayır. Sığorta haqqının tam və ya ilk hissəsinin ödənilməsinin hüquqi əhəmiyyətinə, həmçinin Türkiyə qanunvericiliyində rast gəlinir. Belə ki, Türk Ticarət Qanununun 1421-ci maddəsinin 1-ci hissəsinə görə, *başqa cür razılaşıdırılmadıqda, sığortaçının məsuliyyəti (sığorta riskini daşımaq öhdəliyi – müəlliflər) sığorta haqqının və ya ilk hissəsinin ödənilməsi ilə başlayır* [14]. Bu maddənin tələbi baxımından ümumi qayda olaraq sığortaçının təminat vermə öhdəliyi ilk sığorta haqqı ödənilməyi müddətcə başlamır. Belə bir qaydanın gətirilməsinə əsas səbəb sığortaçının risk daşımının, prinsip etibarilə, ən azından ilk sığorta haqqının ödənilməsindən sonra başlaması, daha dəqiq ifadə etməyə çalışsaq, ikitərəfli öhdəlik münasibətlərində bir tərəfin öhdəlik daşımaları üçün qarşı tərəfin öz öhdəliyini qismən də olsa, yerinə yetirməli olması ilə bağlıdır [1].

Belə olduqda, aydınlıq gətirilməli olan məqam sığorta haqqının və ya onun razılaşıdırılmış ilk hissəsinin ödənilmə müddəti hələ bitmədiyi dönmədə sığorta hadisəsi baş verdiyi təqdirdə sığortaçının sığorta ödənişi etmək öhdəliyinin olub-olmamasıdır. Məsələn, fərz edək ki, “A” adlı şəxs peşə məsuliyyətini sığorta etdirmək məqsədilə “B” adlı sığorta şirkəti ilə 1 iyul 2025-ci il tarixində 6 aylıq müddətə, sığorta haqqının hər 1 aydan bir ödənilməsinə nəzərdə tutan sığorta müqaviləsi bağlayır. Müqaviləyə əsasən, sığorta haqqının ilk hissəsini avqustun 1-ə kimi ödəməli olan “A”, iyulun 20-də peşəkar fəaliyyəti zamanı yol verdiyi diqqətsizlik üzündən “C” adlı şəxsə 500 manat məbləğində zərər vurur. Belə olduğu təqdirdə “A” sığorta hadisəsi barədə sığortaçıya sığorta tələbi ünvanladığı halda sığorta ödənişi verilməlidir? Məsələyə qüvvədə olan mülki qanunvericilik müstəvisindən yanaşdıqda aydın olur ki, bu zaman ümumi qayda olaraq sığorta müqaviləsi və sığorta təminatı hələ qüvvəyə minmədiyindən sığortaçı sığorta ödənişi etmək öhdəliyi daşımır. Bu öhdəlik yalnız o halda yaranır ki, “A”, sığorta hadisəsi baş verdikdən sonra sığorta haqqının ilk hissəsini ödəsin.

Bununla belə, praktikada sığorta haqqının və ya onun razılaşıdırılmış ilk hissəsinin ödənilməsində gecikmələr müxtəlif səbəblərlə baş verə bilər ki, bu hallarda sığortalının təqsiri olmaya da bilər. Məsələn, sığortaçı tərəfindən yanlış bank rekvizitinin verilməsi, maliyyə əməliyyatlarının bank tərəfindən səhv icra olunması və ya texniki sistem xətalaları sığortalının məsuliyyətinə aid edilə bilməz. Bu cür hallarda sığorta hadisəsi baş verdikdə, sığortaçının sığorta ödənişindən imtina etməsi sığortalının qanuni maraqlarına zərər yetirə bilər. Əgər ödəniş hərəkəti hansısa səbəbdən uğursuz olarsa, sığortalı sığorta haqqını yenidən ödəməlidir, çünki pulun çatdırılmasındakı risk ona aiddir. Amma bu onun sığorta haqqını vaxtında ödəməsi faktını dəyişdirmir. Buna görə də sığorta ödənişindən bu əsasla imtinaya yol verilmir [10].

Məsələn, fərz edək ki, “D” adlı şəxs avtomobilini sığortalamaq üçün “E” sığorta şirkəti ilə 1 sentyabr 2025-ci il tarixində bir illik tam sığorta müqaviləsi bağlayır. Müqavilədə sığorta haqqının hər bir aydan bir, ayda bir dəfə ödənilməsi nəzərdə tutulur. “D”, sığorta haqqının ilk hissəsini sentyabrın 5-də yanlış bank rekvizitlərinin verilməsi səbəbilə ödəyə bilmir. Sentyabrın 6-da isə sığorta hadisəsi baş verir: avtomobil qəza nəticəsində zərər görür. Sığortalı sığorta ödənişinin verilməsi məqsədilə sığortaçıya qarşı sığorta tələbi irəli sürür, lakin sığorta haqqının hələ ödənilməmiş olması əsaslı ilə sığorta ödənişindən imtina edilir. Bu halda, əgər sığortaçının yanlış rekvizit təqdim etdiyi sığortalı tərəfindən sübuta yetirilərsə, sığortaçının sığorta ödənişindən bu əsasla imtina etməsi sığorta hüququnun mahiyyəti və ədalətlik prinsipi baxımından yolverilməzdir. Lakin bu məsələ sığorta qanunvericiliyi ilə açıq şəkildə tənzimlənmədiyi üçün yalnız ümumi mahiyyət və prinsiplər vasitəsilə əsaslandırılmaya gedilməsi konkret mübahisə halında fərqli fikirlərə səbəb ola bilər. Bu səbəbdən, qanun hər kəs üçün açıq və aydın olan elə bir tənzimləmə aparmalıdır ki, həm potensial mübahisə hallarına yol verilməsin, həm də müvafiq hüquq norması ilə eyni cür tətbiq edilə bilən ümumi qayda müəyyən edilsin. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Mülki Məcəlləyə aşağıdakı redaktədə 935.1.8-1-ci maddənin, həmçinin 935-ci maddənin sonuna “Qeyd” hissəsinin əlavə edilməsini təklif edirik:

935.1.8-1. sığorta haqqı və ya onun razılaşıdırılmış ilk hissəsinin müqavilədə nəzərdə tutulmuş ödənilməsi müddəti başa çatdıqdan sonra sığorta hadisəsi baş verdikdə sığorta haqqı və ya onun razılaşıdırılmış ilk hissəsi ödənilməmiş olduqda;

Qeyd: Sığortalı sığorta haqqı və ya onun razılaşıdırılmış ilk hissəsinin müqavilədə nəzərdə tutulmuş müddət ərzində ödənilməməsində təqsirli olmadığını sübuta yetirərsə, sığortaçı bu Məcəllənin 935.1.8-1-ci maddəsinə istinad edə bilməz.

III. Sığorta haqqının növbəti hər hansı bir hissəsinin ödənilməməsi

Sığorta haqqı həm də sığorta münasibətlərinin davam etdirilməsində əsas ünsürlərdən biridir. Belə ki, könüllü sığorta müqaviləsi ilə sığorta haqqının hissə-hissə ödənilməsi nəzərdə tutularsa, sığorta münasibətlərinin davam etdirilə bilməsi üçün sığorta haqqının növbəti hissələri vaxtında ödənilməlidir. Əks halda sığorta hadisəsi baş verdikdə qanunla nəzərdə tutulmuş şərtlər daxilində sığortaçı sığorta ödənişinin verilməsindən imtina edə bilər. Məsələn daha dərinə analiz etmək və təkmilləşdirilməsi zəruri olan məqamları üzə çıxarmaq üçün Mülki Məcəllənin 903.5-ci və 935.1.9-cu maddələrinə nəzər salacağıq. Mülki Məcəllənin 903.5-ci maddəsinə əsasən, “sığorta haqqı və ya onun hissəsi vaxtında ödənilmədikdə sığortaçı onun ödənilməsi üçün bu Məcəllənin 903.6-cı maddəsinin tələbini nəzərə alaraq yazılı surətdə 15 gündək müddət müəyyən edə bilər”. Mülki Məcəllənin 903.6-cı maddəsində isə qeyd edilir ki, “hər bir halda sığorta haqqı və ya onun razılaşıdırılmış ilk hissəsi sığorta müqaviləsi bağlandığı gündən 1 aydan gec olmayaraq ödənilməlidir”. Bu isə o anlama gəlir ki, əlavə müddət yalnız sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilməsi üçün müəyyən edilə bilər.

Mülki Məcəllənin 903.5-ci maddəsindən aydın olur ki, sığortaçının üzərinə sığorta haqqının və ya onun hissəsinin ödənilməsi gecikdirildiyi halda əlavə müddətin verilməsi vəzifəsi qoyulmur. Bu, sığortaçının tamamilə öz ixtiyarında olan bir məsələdir. Eyni mövqə Azərbaycan Respublikasının Ali Məhkəməsinin Mülki Kollegiyasının İddiaçı Ələsfər oğlunun cavabdeh "xxxx" Açıq Səhmdar Cəmiyyətinə qarşı iş üzrə qəbul etdiyi qərar da öz əksini tapmışdır: “...Əlavə olaraq məhkəmə kollegiyası bildirir ki, kassatorun da qeyd etdiyi kimi, Mülki Məcəllənin 903.5-ci maddəsi imperativ qaydada sığortaçının üzərinə öhdəliyin yerinə yetirilməsi üçün sığortalıya 15 gündək müddət müəyyən etmək vəzifəsi qoymur və qeyd edilən hal yalnız hüquq subyektinə (sığortaçıya) diskresion səlahiyyət, yəni öz istəyi ilə hərəkət etmək imkanı verir...” [12]. Belə bir imkan, həm də Mülki Məcəllənin 443.5-ci maddəsindən irəli gəlir: “Borclu icranı gecikdirdikdə kreditor ona öhdəliyin icrası üçün zəruri vaxt təyin edə bilər. Əgər borclu öhdəliyi bu müddətdə də icra etməzsə, kreditor öhdəliyin icrası əvəzinə zərərin əvəzinin ödənilməsini tələb edə bilər”. Əlavə müddətin təyin edilməsi sığortaçının hələ də sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödəniləcəyi düşüncəsi ilə hərəkət etdiyini göstərir. Sığortaçı bir tərəfdən anlayır ki, əlavə müddət ərzində də sığorta hadisəsi baş verə bilər. Lakin bu ehtimal sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilmə ehtimalından daha azdır. Çünki sığorta hadisəsinin baş vermə ehtimalı təsadüfdən, sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilməsi isə zərurətdən irəli gəlir. Sığortalının bu zərurəti (öhdəliyini icra etməli olmasını) dərk etdiyinə dair sığortaçıda yetəri qədər inam yaranarsa, sığortaçı iqtisadi mənafeyini təmin etmək məqsədilə əlavə müddət təyin etmək istəyəcək.

Lakin problem sığortaçının sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilməsi üçün əlavə müddət müəyyən etməsində deyil: Mülki Məcəllənin 903.5-ci maddəsindən göründüyü kimi, sığortaçı sığorta haqqının növbəti hissəsi vaxtında ödənilmədikdə maksimum 15 gündək əlavə müddət müəyyən edə bilər. Maddənin bu şəkildə ifadə olunması onu göstərir ki, sığortaçı hətta 15 gündən daha çox əlavə müddət təyin etmək istəsə belə, Mülki Məcəllənin 903.5-ci maddəsinin mövcud redaksiyası baxımından bu, mümkün deyil. Halbuki belə bir məhdudlaşdırıcı tənzimləmənin aparılmasında hər hansı bir məqsəd nəzərə çarpmır. Əlavə müddətin maksimal həddə məhdudlaşdırılması bir sıra xarici ölkələrin qabaqcıl təcrübələrinə də uyğun gəlmir. Belə ki, beynəlxalq təcrübədə məqsəduyğun yanaşma kimi belə bir model qəbul edilmişdir ki, sığortalıya ödəniş üçün verilən möhlətin maksimal yox, minimal həddi qanunla müəyyən olunur: Bu həddən az müddət sığortaçı tərəfindən seçilə bilməz, qanunda göstərilən minimumdan yuxarı müddət isə sığortaçının ixtiyarına buraxılır. Məsələn, Latviyanın “Sığorta müqaviləsi haqqında” Qanununun 26.2-ci maddəsinə əsasən, bu müddət ən azı 15 gün, ən çoxu isə 6 ay ola bilər [8]. Almaniyanın “Sığorta müqaviləsi haqqında” Qanununun § 38-ə görə isə, bu müddətin minimumu iki həftədir [6] və sığortaçı bu həddən daha az müddət müəyyən edə bilməz.

Mülki Məcəllənin 903.5-ci maddəsi təkcə özlüyündə deyil, həmçinin bu Məcəllənin 935.1.9-cu maddəsi ilə əlaqəli şərh edildikdə də sual doğurur. Belə ki, Mülki Məcəllənin 935.1.9-cu maddəsi sığorta ödənişindən imtina əsası kimi sığorta haqqının növbəti hissəsi vaxtında ödənilmədikdə sığorta hadisəsinin baş verməsi halını iki fərqli formada tənzimləyir. Birinci tənzimləmə forması sığortaçının sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilməsi üçün əlavə müddət təyin etmədiyi halla bağlıdır. Belə ki, sığorta haqqının növbəti hər hansı bir hissəsinin müqavilədə nəzərdə tutulmuş ödənilməsi müddəti başa çatdıqdan 15 gün sonra sığorta hadisəsinin baş verməsi halında sığorta haqqının müvafiq hissəsi ödənilməmiş olduqda, sığortaçı sığorta ödənişindən imtina edir. Qeyd edilən normanın daha aydın başa düşülməsi üçün belə bir misala diqqət edək: Fərz edək ki, “A” adlı şəxs öz avtomobilini qəza hallarından kasko sığorta etdirmək məqsədilə sentyabrın 1-də 2 illik müddətə “B” sığorta şirkəti ilə sığorta müqaviləsi bağlayır. Müqavilə şərtlərinə görə, sığorta haqqı hər üç aydan bir, 50 AZN məbləğində ödənilməlidir. Sığorta haqqının növbəti hissəsini martın 1-dək ödəməli olan “A”, artıq martın 10-u olsa da, sığorta haqqını hələ də ödəməmişdir. Səhəri gün “C” öz mülkiyyətində olan avtonəqliyyat vasitəsini idarə edərkən sürət həddini aşaraq “A”nın avtomobili ilə toqquşur. “A”, öz sığortaçısına qarşı sığorta tələbi ilə çıxış etsə, Mülki Məcəllənin 935.1.9-cu maddəsi baxımından sığortaçı “sığorta haqqının növbəti hissəsini vaxtında ödəmədiyiniz üçün sizə sığorta ödənişi verilə bilməz” əsası ilə sığorta ödənişini verməkdən imtina edə bilməyəcək. Çünki sığorta hadisəsinin baş verdiyi anda sığorta haqqının gecikdirildiyi vaxtdan 15 gündən artıq müddət keçməmişdir. “Sığorta hadisəsi baş verdiyi təqdirdə artıq sığortaçının sığorta ödənişini etmək öhdəliyi yaranır. Bu halda sığortalının sığorta haqqını ödəməsinə hər hansı hüquqi və ya faktiki ehtiyac qalmır. Belə ki, Mülki Məcəllənin 929-cu maddəsinə görə, sığorta ödənişinin ödənilməsi zamanı sığortaçı sığorta ödənişi məbləğindən sığortalının ona ödəməli olduğu, vaxtı çatmış və ya gecikdirilmiş sığorta haqqı məbləğini tutmaq hüququna malikdir” [11]. Göründüyü kimi, qanunvericinin 15 günlük sərhəd müəyyən etməkdə əsas məqsədi sığortaçının sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilmə müddəti başa çatan kimi sığorta ödənişinin verilməsindən yayınmasının qarşısını almaq olmuşdur.

Lakin belə bir tənzimləmənin mövcud olduğu şəraitdə Mülki Məcəllənin 935.1.9-cu maddəsində sərgilənən ikinci yanaşma sığorta qanunvericiliyində əsas götürülən sığortalıların qorunması məqsədinə yaddır. Belə ki, bir tərəfdən Mülki Məcəllənin 935.1.9-cu maddəsi ilə sığortaçı sığortalı üçün hər hansı müddət müəyyən etmədikdə 15 gün ərzində sığorta təminatı qüvvədə saxlanılır, digər tərəfdən isə sığortaçıya imkan verilir ki, sığortaçı qanunla sığortalıya verilən 15 günlük müddət tətbiq edilmədən özü 15 gündən daha az müddət müəyyən edə bilsin. Yəni sığortaçı istəsə, sığorta haqqının və ya onun növbəti hissəsinin ödənilməsi üçün sığortalıya hətta 1 saatlıq müddət belə verə bilər. Mülki Məcəllənin 935.1.9-cu maddəsindən gələn ikinci yanaşmaya görə, sığortaçı əlavə müddət müəyyən etdiyi halda həmin müddətin başa çatmasından 3 gün sonraya qədər sığorta təminatı qüvvədə qalır. Zahirən sığortaçının sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilməsi üçün əlavə müddət təyin etməsi sığortalının hüquqi vəziyyətini yaxşılaşdıran amil kimi görünsə də, mahiyyətə vardıda bunun əksinə daha neqativ nəticələrə yol açmağa görünür. Bu isə o deməkdir ki, sığortaçının sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilməsi üçün təyin etdiyi əlavə müddət 12 gündən az olarsa, sığortalının hüquqi vəziyyəti, sığorta haqqının növbəti hissəsini vaxtında ödəmədiyi üçün heç bir əlavə müddət verilməyən sığortalının hüquqi vəziyyətindən ağır olacaqdır. Fərz edək ki, sığorta haqqının növbəti hissəsini mayın 5-də ödəməli olsa da, ödəməyən “A”ya sığortaçı tərəfindən bu məqsədlə 3 günlük əlavə müddət verilir. Mayın 8-i də sığorta haqqının növbəti hissəsini ödəməyən “A”, qanunun tələbinə görə mayın 11-ə kimi sığorta hadisəsi baş verərsə, sığorta tələbi ilə çıxış edərək sığorta ödənişi almaq hüququna malikdir. Lakin sığortaçı sığorta haqqının növbəti hissəsinin ödənilməsi üçün heç bir əlavə müddət təyin etməzsə, bu zaman “A”nın mayın 20-ə kimi sığorta hadisəsi baş verdiyi halda sığorta tələbi ilə çıxış edərək sığorta ödənişi almaq hüququ olacaq. Göründüyü kimi, qanunverici bu vəziyyətdə məqsədəuyğun tənzimləmə aparmamışdır. Çünki sığorta hüquq münasibətlərində tənzimləmənin kökündə yanaşma olaraq sığortalıların sığortaçılarla müqayisədə xüsusi qorunması dayanır. Belə ki, sığorta hüquq sistemində sığortalının xüsusi qorunması sığortaçılarla sığortalılar arasında mövcud olan bərabərsizlikdən qaynaqlanan bir çox struktur və hüquqi amillərlə əsaslandırılır. Sığortalının xüsusi qorunmasının əsaslı izahı, sığorta şirkətləri ilə sığortalılar arasındakı dərin informasiya

assimetriyasında özünü göstərir. Sığortaçı sığorta məhsullarını daha dərindən bildiyi üçün sığortalı ilə müqayisədə üstünlüyə malikdir. Çünki sığortalı, adətən, sığorta məhsullarını ya tanımır, ya da mürəkkəb sığorta məhsullarını və onların nəticələrini tam dərk etməkdə çətinlik çəkir [5]. “Xüsusilə, çox vaxt lazımı məlumatlarla təmin olunmayan sığortalının tələblərinin yerinə yetirilməməsi təhlükəsi mövcuddur. Bu səbəbdən dövlət sığortalıların birbaşa sığorta şirkətlərinə qarşı qanuni maraqlarını qoruyan normalar qəbul etmişdir” [7]. Cari tənzimləmə isə sistem xarakterli tipik sui-istifadə amillərinə yol açır. Belə ki, sistem xarakterli tipik sui-istifadə amilləri normativ hüquqi aktın ayrı-ayrı normalarını deyil, onun bütün mətninin sistemli təhlili nəticəsində aşkar edilə bilən tipik sui-istifadə amillərini özündə ehtiva edir [4, mad. 66.1]. Buna misal olaraq indiki halda olduğu kimi normativ hüquqi aktın normalarının həmin aktın bəyan edilmiş məqsədləri ilə ziddiyyət təşkil etməsi göstərilə bilər [4, mad. 66.3]. Qeyd edilənləri nəzərə alaraq, Mülki Məcəllənin 903.5-ci və 935.1.9-cu maddələrinə aşağıdakı redaktədə dəyişikliklər edilməsini məqsədəuyğun hesab edirik:

903.5. sığorta haqqı və ya onun hissəsi vaxtında ödənilmədikdə sığortaçı onun ödənilməsi üçün ~~bu Məcəllənin 903.6-cı maddəsinin tələbini nəzərə alaraq yazılı və ya elektron surətdə qaydada 15 gündə~~ ən azı 15 gün müddət müəyyən edə bilər.

935.1.9. sığorta haqqının növbəti hər hansı bir hissəsinin müqavilədə nəzərdə tutulmuş ödənilməsi müddəti başa çatdıqdan 15 gün sonra, bu Məcəllənin 903.5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş halda isə sığortaçının müəyyən etdiyi müddətin başa çatmasından ~~3 gün~~ sonra sığorta hadisəsinin baş verməsi halında sığorta haqqının müvafiq hissəsi ödənilməmiş olduqda;

IV. Nəticə

Sığorta haqqının vaxtında ödənilməsi həm sığorta müqaviləsinin qüvvəyə minməsi, həm də sığorta münasibətlərinin davam etdirilməsi üçün əsas şərtlərdəndir. Araşdırmadan göründü ki, mövcud qanunvericilik (“de lege lata”) bu məsələdə bəzi hallarda sığortalının maraqlarını lazımı səviyyədə qorumur və sığortaçı ilə sığortalı arasındakı balans pozur. Xüsusilə Mülki Məcəllənin 903.5-ci, 903.6-cı və 935.1.9-cu maddələrinin tətbiqi praktikasında sığortalının hüquqi vəziyyətini ağırlaşdıran boşluqlar və ziddiyyətlər özünü göstərir. Beynəlxalq təcrübənin müqayisəli təhlili göstərir ki, inkişaf etmiş sığorta hüququ sistemlərində sığortalının qorunması xüsusi önəm kəsb edir və ödəniş müddətləri üzrə tənzimləmələr daha elastikdir. Bu baxımdan, Azərbaycan qanunvericiliyində də oxşar mexanizmlərin tətbiqi məqsədəuyğun olardı. “De lege ferenda” yanaşma çərçivəsində müəlliflər tərəfindən təklif olunan dəyişikliklər – 903.6-cı maddənin ləğvi, 900.1.6, 903.5 və 935.1.9-cu maddələrin yeni redaksiyada verilməsi, həmçinin 935.1.8-1-ci maddənin və 935-ci maddəyə “Qeyd” hissəsinin əlavə olunması qanunvericilikdəki uyğunsuzluqların aradan qaldırılmasına, sığortalıların daha ədalətli şəkildə qorunmasına və sığorta münasibətlərinin daha dayanıqlı şəkildə inkişafına xidmət edə bilər.

REFERENCES (ƏDƏBİYYAT):

1. Aral Eldeleyoğlu, İ.A. The debt of premium payment of the policyholder under the Turkish Commercial Code No. 6102. *Istanb. Commer. Univ. J. Soc. Sci.*, V.11, N.22, 2012. P. 213 (in Turkish).
2. Civil Code of the Republic of Azerbaijan, 1999, URL: <https://e-qanun.az/framework/46944> (last access: 25.05.2025).
3. Civil Code of the Republic of Kazakhstan (Special Part), 1999, Art. 827.1 (in Kazakh).
4. Constitutional Law of the Republic of Azerbaijan on Normative Legal Acts, 2010, URL: <https://e-qanun.az/framework/21300> (last access: 26.05.2025).
5. Fachschaft Jus, University of Lucerne. Summary of Private Insurance Law. Lucerne, 2022. P. 21 (in German).
6. Insurance Contract Act (VVG), 2007, Art. 38 (in German).
7. Korinek, S. Insurance Supervision Law. Vienna, University of Vienna, 2022. P. 3 (in German).
8. Law on the Insurance Contract, 2002, (in Latvian).

9. Oguzman, B. Civil Law. Istanbul, Beta Publishing, 2019. 25th Edition. P. 3 (in Turkish).
10. Schimikowski. Insurance Contract Law. 7th revised edition. Munich, 2024. P. 244 (in German).
11. The Decision of the Plenum of the Constitutional Court of the Republic of Azerbaijan on verifying the compliance of the decision of the Commercial Board of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan dated 9 February 2021 in the case of the complaint of “AG Global Logistic” LLC with the Constitution and laws of the Republic of Azerbaijan, 2021.
12. The Judgement No. 2(102)-3694/2024 of the Supreme Court of the Republic of Azerbaijan, 2024.
13. Topsoy, F. The non-payment of insurance premiums and the insurer’s release from liability towards the ship mortgagee. *Inönü Univ. Law Rev., Spec. Issue, V.1, 2015. P. 31 (in Turkish).*
14. Turkish Commercial Code, 2011, Art. 1421(1) (in Turkish).

LEGAL CONSEQUENCES OF NON-PAYMENT OF INSURANCE PREMIUMS ON TIME: A VIEW FROM DE LEGE LATA AND DE LEGE FERENDA PERSPECTIVES

NIJAT VALIYEV¹, RAVAN BABAYEV²

Abstract

The article highlights the role and importance of the timely payment of insurance premiums within insurance relations. It also distinguishes between two forms of legal consequences arising from the non-payment of insurance premiums on time: first, the legal consequences that occur when the insurance event takes place while the premium has not been paid in due time; and second, the legal consequences that arise when the insurance event does not occur under the same circumstances. The article further emphasizes that, in regulating these relations, the legislator has, in certain cases, failed to adhere to the fundamental principles of civil law as well as to approaches aimed at the protection of policyholders, and has not taken into account advanced foreign practices. This has led to contradictory regulations and, in some instances, insufficient protection of the legitimate interests of policyholders. For this reason, the article analyzes insurance legislation both from the perspective of de lege lata (the analysis of the existing legislation which either insufficiently or not at all meets the current needs) and de lege ferenda (the presentation of proposals aimed at establishing the desired and necessary regulation). Nevertheless, the authors acknowledge that the binding legal effect of de lege ferenda is only possible if adopted by the legislator, and therefore put forward a number of proposals. These proposals include the repeal of Article 903.6 of the Civil Code, the revision of Articles 900.1.6, 903.5, and 935.1.9 in a new version, as well as the introduction of a new Article 935.1.8-1 and the addition of a “Note” section to Article 935 of the same Code. The proposals in question are conceptually substantiated through the legal analyses provided in the article.

Keywords: *insurance law, insurance relations, insurance contract, insurance coverage, insurance premium, insurance payment, de lege lata, de lege ferenda.*

¹ Student / Baku State University / email: valiyev.nicat.xayyam@bsu.edu.az

² Student / Baku State University / email: ravan.babayev.mehman@bsu.edu.az

ПРАВОВЫЕ ПОСЛЕДСТВИЯ НЕСВОЕВРЕМЕННОЙ УПЛАТЫ СТРАХОВОЙ ПРЕМИИ: ВЗГЛЯД С ПОЗИЦИЙ DE LEGE LATA И DE LEGE FERENDA

НИДЖАТ ВАЛИЕВ¹, РАВАН БАБАЕВ²

Резюме

В статье подчеркивается роль и значение своевременной уплаты страховой премии в страховых правоотношениях. Также разграничиваются две формы правовых последствий, возникающих при несвоевременной уплате страховой премии: во-первых, правовые последствия, возникающие в случае наступления страхового события при неуплаченной в срок премии; во-вторых, правовые последствия, возникающие в случае ненаступления страхового события при тех же обстоятельствах. Далее в статье отмечается, что законодатель при регулировании данных отношений в ряде случаев не придерживался основополагающих принципов гражданского законодательства, а также подходов, направленных на защиту страхователей, и не учитывал передовую зарубежную практику. Это привело к противоречивому регулированию и, в отдельных случаях, к недостаточной защите законных интересов страхователей. По этой причине в статье страховое законодательство анализируется как с точки зрения de lege lata (анализ действующего законодательства, в достаточной или вовсе в недостаточной мере отвечающего потребностям), так и с точки зрения de lege ferenda (выдвижение предложений о проведении желаемого и необходимого регулирования). Однако авторы статьи сознают, что обязательная юридическая сила de lege ferenda возможна лишь в случае его принятия законодателем, и поэтому выдвигают ряд предложений. К числу данных предложений относятся: отмена статьи 903.6 Гражданского кодекса, изложение в новой редакции статей 900.1.6, 903.5 и 935.1.9, а также включение в Кодекс статьи 935.1.8-1 и добавление к статье 935 «Примечания». Указанные предложения концептуально обосновываются посредством проведенного в статье правового анализа.

Ключевые слова: *страховое право, страховые отношения, договор страхования, страховое покрытие, страховая премия, страховая выплата, de lege lata, de lege ferenda.*

Мəqalənin redaksiyaya daxil olma tarixi: 28.05.2025

Çapa qəbul tarixi: 17.09.2025

¹ Студент / Бакинский государственный университет / email: valiye.nicat.xayyam@bsu.edu.az

² Студент / Бакинский государственный университет / email: ravan.babayev.mehman@bsu.edu.az